

7. Институции Юстиниана / Пер с лат. Д. Расснера. — М., 1998.
8. Свердлов М. Б. От Закона Русского к Русской Правде. — М., 1988.
9. Шапов Я. И. Государство и церковь Древней Руси X-XIII вв. — М., 1989.
10. Николин А. Церковь и государство (история правовых отношений). — М., 1997.

*В. М. Демченко, кандидат філологічних наук
(Запорізький юридичний інститут ВМС України)*

АНТИТЕЗА ДО ЛЕГЕНДАРНОЇ ТЕЗИ ПРО ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ

У 1997 р. ми могли б відзначити сторіччя першого офіційного перепису населення на нашій території. Здавалося б, це не є значною подією, але попри специфічне ставлення до статистики позанеперечним фактом є те, що такий докладний перепис має велике історичне значення: прискіпливий аналіз його результатів відтворює соціально-економічну та національно-культурну картину тогочасного суспільства, зокрема на території Півдня України.

Взагалі слід зазначити, що після будь-яких організаційних або трансформаційних подій (наприклад, у повоєнний період чи після офіційного оформлення нового державного утворення) перепис матеріальних і людських ресурсів є обов'язковим. Яку базу має держава, які культурні орієнтири та пріоритети визначені населенням, як це населення себе ідентифікує — всі ці фактори можуть і повинні бути передбаченими й використаними органами влади.

У цьому плані негативним є той факт, що на початку 90-х рр. XX ст. перепису не було. Остання аналогічна кампанія відбулася у 1989 р., але вона мала принципово іншу методологічну базу — традиції та орієнтири радянської соціології (з усіма похідними рисами). Цей непроведений перепис населення мав би дещо інші результати — з проекцією на орієнтири суверенної країни, але зараз уже не варто відтворювати це ретроспективно, оскільки за останній період відбулися знову-таки певні зміни в суспільстві. Отже, наступний перепис, який планується у поточному році, відтворюватиме вже певною мірою подвійну трансформацію суспільних орієнтирів.

Якщо взяти для прикладу рівень національної ідентифікації,

то на початку 90-х українцями визнали 6 себе більше осіб, ніж у 89-му (75,7 % у Херсонській області) [4, с. 2]. Нині ж цей показник становитиме, певно, менший відсоток (шоправда, можливим є і зворотний рефлекс: факт усвідомлення себе громадянами України з похідною національною ідентифікацією). Тобто результати можуть бути непередбачуваними (звісно, за умов дотримання принципу достовірності), а тому для реальної картини етнічної ідентифікації зрештою стане вирішальним фактор вибору рідної (національної) мови. У 1989 р. такий показник серед населення Херсонщини дорівнював 67,7 % [4, с. 3].

Розглядаючи ж результати перепису 1897 р., ми звернемо увагу в цій статті лише на визначення компонентів антитези щодо легендарної тези про характер певної національно-культурної “окремоті” Півдня України, що була започаткована у II пол. XVIII ст. — з офіційним заселенням регіону та оформленням Новоросії.

Отже, Північне Причорномор'я заселялося планово та стихійно головним чином селянами з інших українських (малоросійських) губерній — Київської, Подільської, Полтавської тощо, але не на однозначно порожні місця: існувала вже значна кількість козацьких поселень, що зафіксовано навіть у такій суто радянській енциклопедії, як “Історія міст і сіл Української РСР”. Тобто українців можна вважати корінними жителями Півдня.

Часто тогочасна колонізація іменується як іноземна, але ж такий характер вона має лише відносно, оскільки українців і росіян було понад три чверті колоністів. Можна говорити про певний феномен регіону, але обов'язково зауваживши про кількісне домінування представників українського етносу (як і в цілому в Україні). Щодо конкретних числових показників, то слід зазначити насамперед, що національний склад Херсонської губернії (території сучасних Херсонської, Миколаївської та Одеської областей) визначався за рідною мовою інформантів. Тобто, якщо німці, поляки, болгари більшою мірою робили вибір на користь своїх етнічних мов (відповідно 4,5 %, 1,13 %, 0,9 % від кількості жителів губернії) [2], то значна частина євреїв, українців і молдован вибирали російську мову, оскільки отримали нею освіту. Через це їх нитома вага (відповідно 11,8 %, 53,5 % та 5,4 %) підлягає сумніву.

Більш вірогідними в цьому плані є відповідні показники щодо населення повітів: по-перше, рівень освіченості там був нижчим за міський (18,6 % проти 43,8 %); по-друге, у повітах на той час проживала більшість населення (1.944.652 особи проти 788.960) [2, с. 2-3], по-третє, це населення було задіяне головним чином у сільському господарстві, що в свою чергу

було профілюючою рисою регіону. Серед повітян українців фіксувалося 68,2 %, росіян — 11,3 %, молдован — 6,7 %, німців — 5,7 % [1, с. 11-12] (нагадуємо, що це показники вибору рідної мови). Порівняно з губернськими даними, росіян та євреїв у повітах удвічі менше, що свідчить про урбаністичний характер цих етносів.

Саме так починається соціальне розмежування між містом і селом: у великих (губернських) містах формується специфічна субкультура, яка в цілому не відповідала загальнонаціональній культурі регіону. Але якщо сто років тому місто відігравало лише адміністративну роль, поступаючись кількісно, то при подальшій урбанізації — через індустріалізацію та пролетаризацію (іншими словами при зміні історично-господарських пріоритетів) — воно починає домінувати й кількісно, підкоряючи нові потоки міського населення, яке не зменшується “только благодаря постоянному приливу сельского населения” [3, с. 18, 41].

Отже, ситуація в повітах принципово не відрізнялася від аналогічних в інших губерніях України. Ситуація в містах теж відображала типову для України картину: понад чверть євреїв (характеризувалися високим рівнем освіченості, релігійності та природного приросту), 40,6 % росіян (частка певною мірою викликає сумнів через вищенаведені причини щодо освіти російською мовою та зауваження кореспондента про фактичне домінування української мови “среди серого люда” та українського акценту “в кругах среднего и выше среднего класса”) [1, с. 8-9].

Тим самим робимо висновок, що ніякої принципової розрізняльної риси, яка б виокремлювала Південь (за винятком Криму) від інших регіонів України у плані соціально-культурного феномену, немає, а міська субкультура, що заснована на єврейсько-російських традиціях міщан ще з XVIII ст., є характерною для багатьох великих українських міст і залишається незмінною навіть за кількісного домінування етнічних українців.

Література

1. О населении губернии по данным всеобщей переписи 1897 г. — Херсон, 1905.
2. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи, 1897 г. XLVII — Херсонская губерния. — М., 1904
3. Скальковский А. Одесса 84 г. тому назад и теперь. — Одесса, 1844.
4. Численность городского и сельского населения на 1 января 1991 г.; Сельские населенные пункты и численность населения в них на 1 января 1990 г. — Херсон, 1991.